

บทความปริทัศน์

สองทัศนะเกี่ยวกับ ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓)*

ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓) : ทัศนะที่หนึ่ง

ชูศรี มณีพุกภัย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หนังสือเล่มนี้ ซึ่งเดิมเป็นวิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ของผู้เขียน มีจุดมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์วิวัฒนาการของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย จาก พ.ศ. ๒๓๙๘ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ซึ่งเป็นช่วงนับแต่สนธิสัญญาบาวริงเป็นต้นมาจนถึงสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากผลการศึกษาวิจัยหนังสือเล่มนี้ ได้ให้ข้อสรุปที่มีสาระสำคัญว่า โครงสร้างสังคมแบบเก่าของไทย ซึ่งมีลักษณะการรวมเอาทรัพย์สินทั้งหมดของชาติมาอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ ทำให้นายทุนที่ก่อ

กำเนิดขึ้นในประเทศไทยมีลักษณะเป็นนายทุนข้าราชการ กลายเป็นเครื่องมือหรือกลไกของรัฐ ในขณะที่การติดต่อกับชายกับประเทศตะวันตก หลังสนธิสัญญาบาวริง ทำให้เกิดนายทุนนายหน้า ทำงานให้กับบริษัทของประเทศตะวันตก ดังนั้นชนชั้นนายทุนในประเทศไทยจึงไม่เป็นอิสระและมีลักษณะประนีประนอมกับชนชั้นปกครองเดิม ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นนายทุนอุตสาหกรรมนำประเทศไปสู่สังคมแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้

* บทความปริทัศน์หนังสือของศิริลักษณ์ ศักดิ์เกียรติไกร ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓) (สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ ๒๕๒๓) ๑๑๕ หน้า ราคา ๑๕ บาท

ผู้เขียนได้ทำการศึกษาหาข้อมูลมากมายจนได้ข้อสรุปดังกล่าวโดยเริ่มจากข้อมูลเกี่ยวกับต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในสังคมเอเชีย โดยใช้ประเทศจีนเป็นหลักในการอธิบาย โดยแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นผู้ผูกขาดอำนาจทางการเมืองและผูกขาดการครอบครองที่ดินทั่วประเทศ รวมทั้งกำลังแรงงานด้วย ดังนั้นกษัตริย์จึงเป็นเจ้าของผลผลิตส่วนเกิน การค้าที่เกิดขึ้นก็เป็นการค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของกษัตริย์ พวกพ่อค้าจะได้รับอนุญาตให้ทำการค้าได้ภายใต้การคุ้มครองของรัฐ

ต่อจากนั้นผู้เขียนได้กล่าวถึงภูมิหลังของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย โดยเริ่มจากการเข้ามาสู่ประเทศไทยของคนจีน และเริ่มมีบทบาทในด้านการค้า นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๓๑ เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นความต้องการของชนชั้นปกครองในการหารายได้จากการค้าต่างประเทศกับจีน หลังจากนั้นคนจีนก็มีบทบาทในการประมูลผูกขาดการค้าเก็บภาษีอากร และการเป็นผู้ผูกขาดภาษี ทำให้คนจีนเหล่านั้นมีโอกาสผูกขาดการผลิต การซื้อขายสินค้าเหล่านั้นด้วย ชาวจีนจึงสามารถสะสมความร่ำรวยจากการเป็นผู้ดำเนินการค้าให้แก่กษัตริย์ และจากการผูกขาดภาษีและการซื้อขายสินค้าบางประเภท เป็นการแสดงให้เห็นว่าชนชั้นพ่อค่านั้นแท้จริงก็เป็นเพียงเครื่องมือในการหารายได้ให้แก่กษัตริย์เท่านั้น

ผู้เขียนได้แสดงถึงวิวัฒนาการของนายทุนซึ่งก่อกำเนิดด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น นายทุนระบบภาษีอากรผูกขาด ซึ่งเกิดจากการที่ชนชั้นปกครองมอบให้เอกชนไปดำเนินการประมูลผูกขาดภาษีอากร จึงทำให้เอกชนคนจีนเหล่านั้นมีรายได้เพียงพอที่จะทำการสะสมทุนนำไปลงทุนทำการค้า นายทุนประเภทต่อไปคือนายทุนอันเกิดจากระบบการเหมาเมือง ซึ่งส่วนมากก็ได้แก่ชาวจีนที่ทำการค้าขายและต่อมาได้เป็นเจ้าของภาษีอากร จนในที่สุดได้รับมอบอำนาจจากพระมหากษัตริย์ให้เป็นเจ้าเมือง ซึ่งทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถสะสมทุนจำนวนมาก นายทุนประเภทนี้มักพบในภาคใต้ เช่น ระนอง หลังสวน ตรัง นอกจากนี้ก็มีนายทุนที่เกิดจากการร่วมทุนกับชนชั้นปกครองเดิม โดยเฉพาะการลงทุนของพ่อค้าเอกชนบางคนร่วมกับพระคลังข้างที่ เช่น กิจการโรงสี การส่งข้าวออก และกิจการธนาคาร ฉะนั้นผู้เขียนจึงสรุปว่า นายทุนทุกประเภทจะต้องอาศัยความคุ้มครอง หรือทุนจากชนชั้นปกครอง จึงทำให้ชนชั้นนายทุนไม่อิสระจากอำนาจรัฐ มีลักษณะเป็นข้าราชการรับใช้รัฐและถูกตั้งชื่อว่า นายทุนข้าราชการ (Bureaucratic Capitalist)

นายทุนประเภทสุดท้ายคือนายทุนนายหน้าซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่ประเทศไทยเปิดประเทศค้าขายกับต่างประเทศ หลังสนธิสัญญาบาวริง นายทุนนายหน้าจะทำหน้าที่เป็นคนกลางระหว่าง

บริษัทตะวันตกกับชาวพื้นเมืองในกิจการส่งออก
สังข์ กิจการขนานการ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะ
ก่อนสนธิสัญญาบาวริง ชาวตะวันตกไม่มีบทบาท
ในกิจการค้าของไทยเลย ฉะนั้นถ้าจะทำการ
การค้า การจำแนกแจกจ่ายสินค้า และการรวบรวม
สินค้าพื้นเมืองเพื่อส่งออก บริษัทตะวันตก
จึงต้องมอบให้พ่อค้าคนจีนทำหน้าที่แทน ด้วย
เหตุนี้จึงทำให้นายทุนต่างชาติสามารถแข่งขันกับ
นายทุนพื้นเมืองได้ และมองอีกแง่หนึ่งคือนาย
ทุนภายในประเทศไม่สามารถจะสู้ นายทุนชาติ
ตะวันตกได้

โดยส่วนรวมแล้วผู้เขียนได้บรรลุจุดประสงค์
ในแง่ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการก่อกำเนิดของ
ชนชั้นนายทุนประเภทต่าง ๆ และนายทุนเหล่านี้
นั้นไม่มีอิสระ และไม่สามารถพัฒนาตนเองเป็น
นายทุนอุตสาหกรรมและนำสังคมไทยไปสู่สังคม
ทุนนิยมได้ อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตอยู่หลาย
ประการเกี่ยวกับการเสนอข้อมูลเพื่อสนับสนุน
สมมติฐานที่ผู้เขียนได้กำหนดขึ้น จึงขอแยกเป็น
ประเด็น ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

ประการแรก ผู้เขียนได้เปรียบเทียบให้เห็น
ถึงต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในยุโรปและใน
เอเชีย เป็นการปูพื้นให้ว่า เหตุใดนายทุนที่
เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงไม่มีความเป็นอิสระพอที่
จะทำให้เกิดสังคมทุนนิยมอย่างเต็มที่ ได้ ซึ่งนับ
ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี และผลที่ติดตามมาด้วยก็
คือ การชี้ให้เห็นว่าระบบ feudalism กับ ระบบ

ศักดินาของไทยนั้นมีความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อย
แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์มีความเห็นว่า ผู้เขียน
ยังไม่ได้ชี้ให้เห็นการกำเนิดของชนชั้นนายทุน
ทั้งในยุโรปและสังคมเอเชียได้อย่างชัดเจนว่าชน
ชั้นนี้มีแหล่งกำเนิดมาได้อย่างไร มีเหตุการณ์
หรือปัจจัยสำคัญอะไรบ้างที่ทำให้เกิดพัฒนาการ
ของชนชั้นพ่อค้า และช่างฝีมืออิสระ แล้ว
อพยพเข้าไปอยู่ในเมืองและกลายเป็นชนชั้นนาย
ทุน แต่ผู้เขียนสรุปได้ถูกต้องว่า นายทุนใน
ยุโรปเป็นอิสระไม่ขึ้นหรือเป็นส่วนหนึ่งของกลไก
ของรัฐเพราะระบบศักดินายุโรปเป็น ระบบการ
กระจายอำนาจ ซึ่งเห็นได้ชัดจากความขัดแย้ง
ระหว่างขุนนางกับขุนนาง ขุนนางกับกษัตริย์และ
กษัตริย์กับประมุขของศาสนา จนไม่มีศูนย์กลาง
ที่แน่นอน ผิดกับนายทุนไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง
ของกลไกของรัฐ เพราะมีการรวมอำนาจการปก
ครองอย่างแข็งแรงแรง

ประการที่สอง ในกรณีที่พูดถึงการก่อกำเนิด
ของชนชั้นนายทุนในประเทศไทยก่อนที่จะมีการ
เปิดประเทศนั้น ผู้เขียนควรจะอธิบายเพิ่มเติม
ให้ชัดว่า เหตุใดคนจีนจึงได้รับความไว้วางใจให้
เป็นผู้ดำเนินการค้าต่างประเทศ และผูกขาด
ภาษีอากรแทนที่จะมอบหมายหน้าที่ให้แก่ขุนนาง
หรือชนชาติอื่นทำ และน่าจะได้แสดงให้เห็นว่า
ชาวจีนเริ่มได้เข้าขึ้นมาจนมีฐานะทางสังคมและ
เศรษฐกิจได้อย่างไร

นอกจากนี้ การที่ผู้เขียนกล่าวถึงนายทุน
ข้าราชการซึ่งประกอบด้วย นายทุนจากระบบ
ภาษีอากรผูกขาด นายทุนจากระบบการเหมา
เมือง และนายทุนภายใต้ทุนร่วมของชนชั้น
ปกครองเดิมเป็นการเน้นถึงความไม่เป็นอิสระของ
ชนชั้นนายทุน ในแง่ที่ต้องพึ่งพิงอำนาจรัฐอย่าง
ไม่ต้องสงสัย แต่อย่างไรก็ตามผู้คนที่ซึ่งสงสัยก็
อาจจะตั้งคำถามได้เหมือนกันว่า นายทุนประเภท
อื่นจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ในประเทศไทย ชาวนา
อิสระที่ตั้งตนเป็นพ่อค้า ชุนนาง หรือเชื้อพระ
วงศ์ที่มีทุนทรัพย์มากมาย และมีความสนใจ
ทุนร่วมกับพ่อค้าชาวจีน เหตุใดจึงไม่มี โอกาส
ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นนายทุนอิสระ โดยเฉพาะ
ยังชุนนางและเชื้อพระวงศ์นั้น มีโอกาสดีมากที่สุด
จะสร้างตนขึ้นเป็นชนชั้นนายทุน โดยอาศัย
อำนาจทางการเมืองเป็นพื้นฐาน ซึ่งจากการศึกษา
ของผู้เขียน การก่อตั้งธนาคารสยามกัมมาจล
หรือบริษัทซีเมนต์สยาม ก็เป็นตัวอย่งที่ดี
สำหรับความพยายามของชนชั้นปกครองที่จะดา
เนินธุรกิจการค้า เพื่อหวังผลกำไรเป็นสิ่งที่ตอบ
แทน นอกเหนือไปจากรายได้ที่ได้จากค่าเช่า
การเกณฑ์แรงงานและภาษีอากร นอกจากนี้ผู้
เขียนก็ยังไม่ได้กล่าวถึงชาวจีนซึ่งเข้ามาประกอบ
อาชีพทำไร่และทำสวน เช่น ไร่พริกไทย อ้อย
ฝ้าย จนกระทั่งสามารถส่งเป็นสินค้าออกและตั้ง
โรงงานเพื่อทำการแปรรูป ดังเช่นมีการตั้งโรง
งานน้ำตาลเป็นจำนวนมากไม่น้อยในจังหวัดนครปฐม

หรือชาวจีนซึ่งเป็นเจ้าของกิจการโรงสี โรงเลื่อย
ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นนายทุนอิสระซึ่งอาจจะเป็น
กำลังต่อการนำประเทศไทยไปสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรม
ได้ทั้งสิ้นซึ่งหากผู้เขียนได้กล่าวถึงนายทุน
ประเภทเหล่านี้บ้างแล้วย่อมจะทำให้เห็นภาพของ
การกำเนิดชนชั้นนายทุนกว้างขึ้น และอาจจะ
ทำให้ข้อสรุปบางอย่างในวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน
เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ดังจะได้พูดถึงในประเด็น
ต่อไป

ข้อสังเกตประการต่อมาก็คือ การเปิด
ประเทศหลังสนธิสัญญาบาวริง ซึ่งผู้เขียนได้
อธิบายว่าก่อให้เกิดนายทุนอีกประเภทหนึ่งคือ
นายทุนนายหน้า นายทุนนายหน้าเหล่านี้ก็คือ
พ่อค้าคนจีนซึ่งแทนที่จะพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็น
นายทุนชาติ หรือนายทุนอุตสาหกรรม ก็กลายเป็น
เครื่องมือของนายทุนชาติตะวันตกทำหน้าที่
เป็นคนกลางในการจำหน่ายและรับซื้อสินค้าพื้น
เมือง ในเรื่องนี้ผู้เขียนได้อธิบายปรากฏการณ์
โดยใช้เหตุผลเป็นอย่างดีว่า เหตุใดนายทุนชาติ
ตะวันตกจึงมีความจำเป็นต้องอาศัยนายหน้า หรือ
คนกลางดังกล่าว แต่ผู้เขียนยังไม่ได้อธิบายให้
แจ่มแจ้งถึงมูลเหตุจูงใจที่ทำให้พ่อค้าคนจีนทง
หลายหันมาประกอบอาชีพเป็นนายทุนนายหน้า
มากกว่าที่จะประกอบอาชีพของตนเป็นอิสระต่อไป

ข้อสังเกตประการสุดท้ายก็คือ ผู้เขียน
ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมากแก่ปัจจัยภายใน
ประเทศซึ่งได้แก่ ระบบศักดินาซึ่งมีการรวมศูนย์

อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างแข็งแกร่ง
ของประเทศไทยว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชน
ชนชั้นนายทุนไม่มีโอกาสได้เป็นอิสระ และพัฒนา
ตนเองเป็นนายทุนอุตสาหกรรม แต่อย่างไรก็
ตาม บัจจุบันภายนอกอันได้แก่ การเติบโตและ
การขยายตัวของระบบทุนนิยมของโลก ก็เป็น
เหตุผลสำคัญอีกอันหนึ่งเช่นกันที่ทำให้ชนชั้น
นายทุนของไทยไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเองได้เหมือนกับ
ชนชั้นนายทุนในยุโรป ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็
ได้แก่ การเกิดนายทุนนายหน้า ซึ่งต้องพึ่งพิง
อยู่กับนายทุนชาติตะวันตกดังเช่นผู้เขียนได้กล่าว
ไว้ และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ การที่อุตสาหกรรม
ภายในประเทศซึ่งได้แก่อุตสาหกรรมน้ำตาล
ถูกทำลายเพราะไม่สามารถแข่งขันกับการปลูก
อ้อยระบบใหม่ และการผลิตน้ำตาลจากต่าง
ประเทศได้ หรืออุตสาหกรรมทอผ้าก็ถูกทำลาย
โดยผ้าราคาถูกจากต่างประเทศเหล่านี้เป็นต้น
หากผู้เขียนได้ให้ความสำคัญแก่บัจจุบันนอก

ซึ่งได้แก่การเปิดประเทศติดต่อกับต่างประเทศบ้าง
ก็จะช่วยทำให้เข้าใจระบบเศรษฐกิจในปัจจุบันดี
ยิ่งขึ้น

โดยสรุปแล้ว แม้ว่าผู้เขียนประสบความสำเร็จ
จากการพรรณนาให้เห็นถึงการกำเนิดของ
ชนชั้นนายทุนประเภทต่าง ๆ แต่ในส่วนที่เกี่ยว
กับการให้เหตุผลว่าเหตุใดชนชั้นนายทุนในไทย
จึงไม่สามารถเป็นอิสระ แต่ประนีประนอมกับชน
ชั้นปกครองนั้น ผู้วิจารณ์คิดว่าผู้เขียนประสบ
ความสำเร็จก็เพราะผู้เขียนได้ตีกรอบศึกษาเฉพาะ
พฤติกรรมของนายทุนข้าราชการ แต่มิได้ศึกษา
ถึงนายทุนประเภทอื่น ๆ นอกเหนือไปจากนี้

และในขณะเดียวกันผู้วิจารณ์คิดว่าทั้ง ๆ ที่
ผู้เขียนได้กล่าวถึงนายทุนนายหน้าก็ไม่ได้ให้
ความสำคัญแก่การเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศ
ว่าเป็นตัวการที่ไปทำลายการเจริญเติบโตและความ
เป็นอิสระของชนชั้นนายทุนภายในประเทศมาก
เท่าที่ควร

ต้นกำเนิดฉบับนี้ นายทงในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๕๓) : ทัศนะที่สอง

แล คีลทวิทรัตน์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เหตุใดสังคมไทยจึงยังเป็นสังคมที่ล้าหลัง เหตุใดจึงยังไม่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมือนประเทศที่น่าหวั่นในเบื้องบูรพาทิศ ดังเช่น ญี่ปุ่น หรือในอัสตงคตประเทศ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี และประเทศอื่น ๆ เหล่านี้เป็นคำถามที่กว้าง แต่ก็ยังเป็นคำถามหลัก ที่ผู้สนใจการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางสังคม นับแต่นักประวัติศาสตร์ นักมานุษยวิทยา นักเศรษฐศาสตร์สาขาพัฒนาการ ตลอดจนนักสังคมศาสตร์แขนงอื่น ๆ มีอยู่ในใจ และได้พยายามสืบสวนหาคำตอบตลอดมา แม้กระนั้น ก็ยังไม่พบคำตอบอันเป็นมติเดียวกันได้ ผลงานชิ้นนี้เป็นประจักษ์พยานอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงความพยายามแสวงหาคำตอบต่อปัญหาดังกล่าว โดยอาศัยวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ประกอบเข้ากับวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

ผู้เขียนมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า พัฒนาการทางอุตสาหกรรมนั้น เป็นกระบวนการที่มีนายทุนเป็นปัจจัยหลักที่จะ “แบกรับภารกิจทางประวัติศาสตร์” ให้กระบวนการดำเนินไปอย่างรวดเร็ว

“การที่สังคมไทยโดยเฉพาะในช่วงที่เศรษฐกิจเปลี่ยนสู่การผลิตเพื่อการค้า ขาดชนชั้นนายทุนที่เกิดขึ้นจากภายในระบบเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจสู่ระบบนายทุนเป็นไปอย่างล่าช้าจนเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อถึงปัจจุบัน....” (หน้า ๓)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า ควรมีการวิจัยอย่างจริงจังถึงปัญหาดังกล่าว นั่นคือ การตั้งคำถามว่าเหตุใดชนชั้นนายทุน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน จึงไม่สามารถเติบโตได้เต็มที่ภายในระบบเศรษฐกิจไทย “ทำไมนายทุนชาวจีนจึงเป็นได้เพียงนายทุนพาณิชยเท่านั้น ไม่สามารถวิวัฒน์เป็นนายทุนอุตสาหกรรมได้” ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า มีผลสืบเนื่องคือ นายทุนดังกล่าวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบเศรษฐกิจได้

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นนิทานนิพนธ์ประกอบการศึกษาในชั้นอักษรศาสตรมหาบัณฑิตของผู้เขียน ซึ่งเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา

วิทยาลัย การเสนอแยกออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ คำนำ ซึ่งกล่าวถึงพื้นฐานความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง ตลอดจนขอบเขตการวิจัย และอีก ๔ บทที่สำคัญ อันได้แก่

- การเปรียบเทียบต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุน
- ภูมิหลังของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย
- นายทุนข้าราชการ
- นายทุนนายหน้า

ในการเปรียบเทียบต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนนั้น ผู้เขียนได้วิเคราะห์เทียบเคียงโดยได้ชี้ความแตกต่างของสถาบันแวดล้อมในการก่อกำเนิดชนชั้นนายทุนในยุโรป กับชนชั้นนายทุนในเอเชีย สถาบันเหล่านี้ได้แก่ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ระบบการผลิต และความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนายทุนที่เกิดขึ้นใหม่ กับชนชั้นปกครองในระบบเดิม ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในสังคมศักดินายุโรปนั้น มีลักษณะกระจายไปยังเจ้าขุนมูลนายต่าง ๆ ในขณะที่ในเอเชียนั้น ความเป็นเจ้าของที่ดินกระจุกตัวอยู่ในมือขององค์พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว ด้วยเหตุนี้ ชนชั้นปกครองในเอเชีย ซึ่งแสดงออกในรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงมีอำนาจเหนือประชาชนโดยเด็ดขาด การควบคุมประชาชนนั้นทำโดยผ่านขุนนางและข้าราชการซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐโดยได้รับผลตอบแทนตายตัวในรูปเงินเดือน

การที่ประชาชนในสังคมเอเชียถูกควบคุมอย่างเคร่งครัด ต้องส่งผลผลิตและแรงงานส่วนเกินให้กับรัฐบาลตามพันธะที่มีต่อรัฐในฐานะเจ้าของที่ดินซึ่งตนอาศัยอยู่นั้น เป็นการตัดโอกาสที่คนเหล่านั้นจะสะสมทุนทำการผลิตสินค้า ทำการค้าขายแลกเปลี่ยน และเติบโตเป็นชนชั้นนายทุนภายในระบบเศรษฐกิจนั้น การค้าที่เกิดขึ้นเป็นการค้ากับต่างชาติ ผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์ ผู้ที่ดำเนินการค้าเป็นคนจีน ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของพระมหากษัตริย์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือเป็นเพียงข้าราชการที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการค้าให้พระมหากษัตริย์เท่านั้น พวกชาวจีนที่ดำเนินการค้านี้ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของพระมหากษัตริย์ จะดำเนินกิจการอื่นใดต้องได้รับอนุญาตจากพระมหากษัตริย์ อาทิเช่น การทำการผูกขาดเก็บภาษีและผูกขาดการค้าซื้อขายสินค้าภายในประเทศ เป็นต้น ดังนั้น ผลประโยชน์ที่ได้จากการค้าส่วนใหญ่จึงตกอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมักจะถูกนำไปใช้ซื้อสินค้าบริโภคที่ฟุ่มเฟือยมากกว่าการนำมาลงทุนขยายกิจการที่พ่อค้าต้องดำเนินกิจกรรมภายใต้การควบคุมของทุนของพระมหากษัตริย์ดังกล่าว ทำให้อำนาจของพ่อค้ามิได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานการดำเนินธุรกิจการค้า ซึ่งเป็นตัวเร่งให้มีการขยายการผลิต อันจะเป็นพื้นฐานการพัฒนาเข้าสู่ระบบนายทุนอุตสาหกรรม แต่เป็นอำนาจของทุนที่มีพื้นฐานจากฝ่ายศักดินาหรืออิงกับระบบราชการ ผู้เขียน

เห็นว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการประนีประนอมระหว่างชนชั้นพ่อค้าที่คิดใหม่ กับชนชั้นปกครองเดิม ทำให้ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อกันจนขัดแย้งและทำลายกันตั้งในยุโรปไม่ นายทุนดังกล่าวจึงเป็นได้แก่นายทุนพ่อค้า (merchant capitalist) และอยู่ในฐานะนายทุนข้าราชการ (bureaucratic capitalist) อำนาจของทุนแบบนี้ไม่สามารถทำลายความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินา การผลิตแบบครัวเรือน ไม่สามารถก่อให้เกิดแรงงานเสรีที่พร้อมจะกลายมาเป็นแรงงานรับจ้าง ไม่ก่อให้เกิดตลาด อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการผลิตแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม

หลังจากการปฏิวัติโดยชี้ให้เห็นฐานะของนายทุนต่อพัฒนาการของระบบนายทุนอุตสาหกรรมในเอเชียแล้ว ผู้เขียนได้เจาะลึกศึกษาถึงภูมิหลังของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย ซึ่งได้แก่นักจีน ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวจีนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลานานมาแล้ว โดยผ่านการค้า การค้าภายใต้ระบบบรรณาการกับจีนทำให้ชาวจีนเป็นจำนวนมากได้มีบทบาทในกิจกรรมดังกล่าวในประเทศไทย และได้ตั้งชุมชนอยู่อย่างเป็นหลักเป็นฐาน

เมื่อเทียบฐานะชาวจีนกับชาวไทยแล้ว พบว่า ชาวจีนมีอิสระกว่าชาวไทยในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ชาวจีนเกือบจะทั้งหมดไม่เคยตกเป็น

ทาส ชาวจีนไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ชาวจีนเมื่อเสียค่าราชการแล้วยังสามารถเดินทางไปค้าขายได้ทั่วทุกแห่ง โดยเหตุนี้ ฐานะของคนจีน “จึงสวมได้พอดีกับความต้องการและการค้าของชนชั้นปกครอง” ฐานะดังกล่าวของคนจีนกลายเป็นความสำคัญยิ่งขึ้นเมื่อเข้าแทนอิทธิพลทางการค้าของฝรั่งซึ่งถูกทำลายไปหลังจากราชวงศ์บ้านพลูหลวงทำรัฐประหารได้สำเร็จในปี พ.ศ. ๒๒๓๑ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ก็ได้อนุเคราะห์และส่งเสริมชาวจีนอพยพเข้าประเทศอีกด้วย ชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทด้านการค้าต่างประเทศอย่างสำคัญ บทบาทของชาวจีนในเศรษฐกิจไทยทวีขึ้นอีกเมื่อได้มีการเปลี่ยนวิธีการเก็บภาษีมาเป็นการประมูลผูกขาดนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่สองเป็นต้นมา เนื่องจากการผูกขาดภาษีหมายรวมถึงการผูกขาดการผลิต การซื้อขายสินค้าแก่กัน และโดยที่เจ้าภาษีจะต้องมีอำนาจบังคับเก็บ เจ้าภาษีจึงมีฐานะเป็นข้าราชการด้วย คนจีนที่เป็นเจ้าภาษีจึงเป็นทั้งพ่อค้าและข้าราชการพร้อมกันและด้วยเหตุนี้ ชาวจีนเหล่านั้นจึงสามารถสะสมความร่ำรวยจนกลายมาเป็นนายทุนได้

เมื่อก้าวถึงการสะสมทุน ผู้เขียนได้วิเคราะห์ถึงกระบวนการสะสมทุนในรูปต่าง ๆ ของชนชั้นนายทุนใน โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท อันได้แก่

— นายทุนจากระบบภาษีอากรผูกขาด

- นายทุนจากระบบการเหมาเมือง
- นายทุนภายใต้ทุนร่วมของชนชั้นปกครองเดิม

นายทุนจากระบบภาษีอากรผูกขาดนั้น มีที่มาจากเช่นเดียวกับพ่อค้าจีนที่ดำเนินการค้าให้พระมหากษัตริย์ภายใต้ระบบบรรณาการ กล่าวคือเมื่อรับหน้าที่ดังกล่าว ก็จะได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งทางราชการเพื่อให้มีอำนาจบังคับกับพร้อม ๆ กับการเป็นผู้ผูกขาดภาษี ชาวจีนเหล่านี้จะได้สิทธิผูกขาดการซื้อขายสินค้าบางชนิดด้วยโดยวิธีดังกล่าวทำให้ นายทุนประเภทนี้สร้างและสะสมความร่ำรวยขึ้นมาได้พร้อม ๆ กับอิทธิพลจากตำแหน่งราชการ

นายทุนอีกประเภทหนึ่ง เติบโตขึ้นมาโดยอาศัยระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่เรียกว่า *การเหมาเมือง* ภายใต้ระบบนี้ นายทุนได้รับมอบหมายให้ปกครองหัวเมืองบางแห่งไปพร้อม ๆ กับการผูกขาดจัดเก็บภาษี ส่วนมากเป็นหัวเมืองภาคใต้ ซึ่งมีทรัพยากรเหมาะสมแก่ความต้องการของตลาดต่างประเทศ เช่นดีบุก ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาเมืองมักจะเป็นคนจีน คนจีนเหล่านี้สามารถควบคุมการผลิต การค้าและภาษี ลงทุนตั้งกงสีรับซื้อและจำหน่ายสินค้าเข้า-ออก ทดรองทุนรอนเงินจากรัฐให้ไพร่บ้านพลเมืองทำการค้าขายทั้งนี้เพื่อกำไรจากภาษีอากรที่เพิ่มขึ้น

“กำไรจากธุรกิจและภาษีที่เก็บได้แบ่งกันระหว่างเจ้าเมืองกับพระมหากษัตริย์”

นายทุนในประเทศไทยสมัยนั้น นอกจากจะสะสมทุนจากการผูกขาดภาษีและการเหมาเมืองแล้วยังลงทุนร่วมหุ้นกับชนชั้นปกครองเดิมอีกด้วย โดยเฉพาะกับพระคลังข้างที่ ซึ่งเป็นแหล่งทุนที่สำคัญ ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างหลายกรณีที่แจ่มชัดอันแสดงถึงความร่วมมือดังกล่าว อาทิเช่น การร่วมหุ้นตั้งธนาคาร เป็นต้น

นอกจากนี้ นายทุนข้าราชการที่ขาดความเป็นอิสระ เนื่องจากต้องพึ่งชนชั้นปกครองเดิมแล้วสังคมไทยยังมีนายทุนอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในยุคที่เริ่มติดต่อกับชาวยุโรป นายทุนประเภทนี้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการดำเนินการค้าระหว่างตลาดภายในประเทศกับต่างประเทศ ซึ่งเรียกว่านายทุนนายหน้า โดยเหตุที่นายทุนประเภทนี้ดำเนินกิจกรรมที่ต้องพึ่งพานายทุนต่างชาติเป็นหลัก นายทุนประเภทนี้จึงขาดอิสระเช่นเดียวกับนายทุนประเภทแรก ในส่วนนี้ผู้เขียนได้พรรณนาถึงการเติบโตของการค้ากับชาติตะวันตกโดยยกข้อมูลต่าง ๆ ขึ้นมาแสดงให้เห็นขนาดความสำคัญของกิจกรรมของนายทุนประเภทนี้ พร้อมทั้งให้รายละเอียดในการดำเนินงานของพวกเขาหรือที่เรียกว่า “คอมปราโดร์” ข้อที่น่าสนใจคือ ผู้เขียนได้ให้รายละเอียดการดำเนินงานและประวัติของคอมปราโดร์แต่ละรายซึ่งแสดงถึงการเติบโตของนายทุนซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน เช่น ตระกูลสีบุญเรือง เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การวิจัยในส่วนนี้ นอกจากจะเป็นส่วนที่ดีที่สุดในหนังสือเล่มนี้แล้ว ยังเป็นข้อเสนอใหม่ทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นระบบและแน่นอนหาด้วยหลักฐานเป็นอย่างดี

โดยที่งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานที่กว้าง พยายามจะครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงทางชนชั้นของสังคมไทยในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ประการหนึ่ง และโดยที่การวิจัยดังกล่าวจะต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้ได้แนวทางการตั้งข้อสันนิษฐานและข้อสรุป ทั้งสองอย่างนี้อาจมีส่วนที่ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ หละหลวมได้บ้างในบางแง่บางตอน ผู้วิจารณ์ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ดี จึงใคร่ขอเสนอความเห็นบางประการอันอาจมีส่วนเกื้อกูลผลงานนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นเท่าที่จะทำได้

เมื่อพิจารณาลักษณะการนำเสนองานวิจัยชิ้นนี้โดยทั่วไปแล้วพบว่า เป็นการนำเสนอที่สอดคล้องและต่อเนื่องดี แต่ยังมีบางส่วนที่ผู้วิจารณ์รู้สึกว้าวนและหวั่นเกินไป ขาดการขยายให้เป็นรูปธรรมเท่าที่ควร ส่วนนั้นได้แก่ข้อเสนอทางทฤษฎี ดังเช่นปรากฏในหน้า ๙

“...กระบวนการสะสมทุนในมือของชนชั้นนายทุนถูกกำหนดโดยอัตรามูลค่าส่วนเกิน และอัตราการก่อรูปของทุน ภายใต้ระบบแลกเปลี่ยนพลังแรงงานจำนวนมากจะถูกเปลี่ยนเป็นทุนสะสมอยู่ในมือนายทุน...”

หรือในหน้า ๒๐

“...เมื่อเป็นเช่นนี้ การผลิตจึงมีลักษณะการผลิตที่ผลิตเฉพาะที่มีค่าประโยชน์เพื่อใช้ (use value) เท่านั้น ไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะผลิตเพื่อมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange value)...”

เป็นที่เข้าใจได้ว่า ผลงานชิ้นนี้ตีพิมพ์จากวิทยานิพนธ์โดยไม่ได้ปรับปรุงให้ถูกปากคนอ่านที่ไม่ใช่ นักวิชาการ ผู้วิจารณ์ตั้งความหวังไว้ว่า หากจะมีการตีพิมพ์ซ้ำอีก ก็ควรจะได้สังวรถึงความข้อนี้ และคงจะได้มีการปรับปรุง เพื่อให้คุณค่าของผลงานชิ้นนี้ได้แพร่กระจายไปยังผู้อ่านให้กว้างที่สุดเท่าที่จะกว้างได้

ข้อวิจารณ์อีกประเด็นหนึ่งจากการอ่านหนังสือเล่มนี้ก็คือ ฐานะที่แท้จริงของข้าราชการ ผู้เขียนกล่าวว่า การควบคุมปัจจัยการผลิตโดยพระมหากษัตริย์ กระทำ “โดยผ่านกลไกอำนาจรัฐ” และ

“ในลักษณะเช่นนี้ชนชั้นขุนนางจะก่อตัวขึ้นทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐ ... โดยได้รับเงินเดือนเป็นค่าตอบแทน ... เพราะฉะนั้นฐานะของชนชั้นหนึ่งจึงเป็นเพียงผู้บริหาร หรือจัดการทรัพย์สินของรัฐ” (หน้า ๒๒)

ขณะเดียวกันผู้เขียนก็กล่าวว่า

“...อย่างไรก็ตาม กลุ่มขุนนางในสังคมแบบเอเชีย มีโอกาสที่จะสร้างฐานะให้กับตนเองได้ตามระดับของอำนาจสั่งการ” (หน้า ๒๓)

ประเด็นนี้เป็นการเปิดการโต้แย้งทางทฤษฎีได้มาก หากชนชั้นขุนนางทำหน้าที่เป็นเพียง “กลไกของรัฐ” แล้ว “การสร้างฐานะให้กับตนเองได้” จะมีความหมายในเชิงอำนาจอย่างไร และจริงหรือที่ชนชั้นขุนนางทำหน้าที่เป็นเพียงกลไกของรัฐเท่านั้น ผู้วิจารณ์ใคร่เสนอให้พิจารณาพระมหากษัตริย์ต้นราชวงศ์ต่าง ๆ ของไทยว่ามีที่มาจากการเป็นขุนนางใช่หรือไม่ การที่ตระกูลขุนนาง กลายมาเป็นตระกูลที่ทรงอิทธิพลทางการเมืองไทยตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มีส่วนหรือไม่กับการเป็นขุนนางและพ่อค้า ยิ่งเมื่อประกอบกับการพิจารณาลักษณะการปกครองไทยในสมัยโบราณตามระบบกินเมือง ซึ่งขุนนางตามหัวเมืองปกครองแบบสิทธิขาด โดยเฉพาะในการเก็บเกี่ยวผลผลิตส่วนเกินด้วยแล้ว ยิ่งชวนให้สงสัยยิ่งขึ้นว่า เรามองข้ามความสำคัญของขุนนางในเชิงความเป็นอิสระจากการควบคุมจากส่วนกลางหรือไม่

ผู้วิจารณ์คิดว่า ในการพิจารณาความเด็ดขาดของอำนาจของสถาบันหนึ่งสถาบันใดนั้น บางทีอาจต้องแยกแยะให้เห็นชัดว่า เรากำลัง

เปรียบเทียบกับอะไร ฉะนั้นก็นั้น การกล่าวถึงอำนาจเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์ ย่อมจะต้องแยกแยะให้แน่ชัดว่า เรากำลังพูดถึงสถาบันทางสังคม โดยเปรียบเทียบกับประชาชนโดยทั่วไป หรือกำลังเปรียบเทียบอำนาจของพระมหากษัตริย์กับขุนนาง หากมองในแง่แรก เราจะเห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยนั้นเป็นสถาบันที่มีรากฐานอย่างแน่นแฟ้นในสังคม โดยเหตุนี้จึงมีความเข้มแข็งในสังคมมาก แต่หากเราจะเปรียบเทียบกับชนชั้นขุนนาง ดังที่ผู้เขียนตั้งใจจะทำ ผู้วิจารณ์คิดว่าสถาบันขุนนางไทยไม่อ่อนแอเลย ความข้อนี้สามารถพิสูจน์ได้จากจำนวนครั้งของการเปลี่ยนราชวงศ์ในอดีต การที่พระมหากษัตริย์ถูกสำเร็จโทษ หรือถูกให้ออกจากราชบัลลังก์โดยกลุ่มขุนนาง ผู้วิจารณ์อยู่ข้างที่จะเชื่อว่า อำนาจขุนนางในสังคมไทยนั้นเติบโตได้ด้วยตัวเอง โดยเหตุนี้จึงไม่เป็นเพียงกลไกอย่างเชื่อง ๆ ของพระมหากษัตริย์ การเปรียบเทียบอำนาจของสองสถาบันนี้ โดยดูจากโครงสร้างและหน้าที่ตามกฎหมาย เป็นการมองสังคมแบบตายตัวและจะทำให้เกิดความผิดพลาดได้ ผู้วิจารณ์ใคร่ขอเสนอให้มองความสัมพันธ์ดังกล่าวในแง่ความสัมพันธ์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กล่าวให้ชัดก็คือ ผู้วิจารณ์ใคร่เสนอให้พิจารณาความขัดแย้งและการปรับตัวของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ

เช่น สถาบันขุนนาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นี้ไม่ได้หมายความว่าประวัติศาสตร์ถูกบงการอย่างเด็ดขาดจากสถาบันนี้ หากแต่เป็นผลที่กระทำต่อกันระหว่างเงื่อนไขในสังคมกับบทบาทของมนุษย์

ประเด็นต่อเนื่องที่เป็นผลของวิธีวิเคราะห์ปัญหาของผู้เขียนอีกประเด็นหนึ่งก็คือ หนังสือเล่มนี้ หย่อนการเสนอวิวัฒนาการในรูปความขัดแย้งทางสังคม ตัวอย่างเช่น ผู้เขียนไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่า เหตุใดจึงมีการนำระบบผูกขาดภาษีและใช้คนจีนดำเนินการนี้แทนระบบเดิม และแทนขุนนางไทย เป็นไปได้หรือไม่ที่การกระทำดังกล่าวเป็นความพยายามที่จะตัดอำนาจขุนนางซึ่งเติบโตขึ้นจากระบบการปกครองแบบกินเมือง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นการปรับตัวของสถาบันพระมหากษัตริย์อันเนื่องมาจากความขัดแย้งที่เติบโตขึ้น โดยเหตุที่ผู้เขียนอาศัยแนววิเคราะห์ที่ค่อนข้างตายตัว ผลงานที่ออกมาจึงมักมองข้ามความเปลี่ยนแปลงในแง่กระบวนการไปอย่างน่าเสียดาย ดังเช่น เมื่อกล่าวถึงนายทุนนายหน้า ผู้เขียนไม่ได้ชี้ให้เห็นชัดว่า คอมปราโดร์เหล่านั้น มีกระบวนการสะสมทุน (reproduce) อย่างไร ความไม่ชัดเจนดังกล่าว นำไปสู่ความสับสนและผิดพลาดค่อนข้างฉกรรจ์อยู่ ดังเช่น กล่าวถึงคอมปราโดร์ หรือจูนจิว ว่า

“ส่วนคอมปราโดร์เร็วจะได้เป็นเงินเดือน.....นอกจากเงินเดือนบางครั้งคอมปราโดร์เร็วหรือจูนจิวจะได้ค่าคอมมิชชั่นจากการติดต่อซื้อสินค้าจากนายทุนในกรุงเทพฯ แล้วนำส่งไปบริษัทที่อยู่ต่างประเทศ”

ข้อความดังกล่าว ก่อให้เกิดความไม่แน่ใจว่า คอมปราโดร์ที่ผู้เขียนกล่าวถึง เป็นเพียงลูกจ้างที่มีรายได้จากเงินเดือนและค่านายหน้า เช่น เซลส์แมนในปัจจุบัน หรือเป็นนายทุนกันแน่ เนื่องจากไม่ทราบว่า คนพวกนี้มีกระบวนการสะสมทุนหรือไม่ อย่างไร

กล่าวโดยสรุป แม้จะเปิดโอกาสให้ท้วงติงได้บ้าง หนังสือเล่มนี้ก็เป็นการนำเสนอการวิเคราะห์ที่ใหม่ ทั้งในแง่วิธีการและข้อมูลจนเกือบจะสมบูรณ์ ข้อท้วงติงนี้เป็นเพียงส่วนน้อยที่เค้นออกมาได้ เมื่อเทียบกับความดีของหนังสือเล่มนี้ น่าชมเชยทั้งผู้เขียน ผู้ควบคุม และผู้จัดพิมพ์ ที่ได้ช่วยกันนำผลงานชิ้นนี้ออกเสนอต่อผู้อ่านในวงกว้าง เป็นที่เชื่อได้ว่า งานประเภทนี้จะมีส่วนอย่างสำคัญในการให้การศึกษาสังคมไทย จะช่วยให้เกิดการโต้แย้งยิ่งกว่าที่เคยมีมา และจะช่วยพัฒนาการทางความคิดในสังคมไทยที่ถูกแช่ต้องมานานในอดีต จึงเป็นที่หวังได้ว่าหนังสือเล่มนี้ จะได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้รู้ทั้งหลาย.